

könyv
könyvtár
könyvtáros

1996
március

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1996. március

Tartalom

Könyvtárpolitika

Poprády Géza: A nemzeti könyvtári feladatokról	3
Giuseppe Vitiello: A könyvtárak felelőssége... ..	7
KIÉT megállapodás	15

Könyv

Farkas János: Kultúra és „információs sztráda”	18
P. Kovács Imre: Rajzoktatás és vizuális kultúra	19

Műhelykérdések

Csobai László: Hálózatfejlesztés, módszertani munka	23
Kövesháziné Muntján Alexandra: A tanszéki könyvtárak problémáiról ..	26

História

Rózsa György: Ahogy lehet(ett) 3.	34
---	-----------

Könyv és Nevelés

B. Mórícz Tünde: Egy másik dimenzió	37
Horváth Mátyás: Irodalmi műveltség és olvasási készség	40
Csáky S. Piroska: Az olvasás öröme – avagy olvasóvá nevelés szépirodalommal	46
A Könyvtári és Informatikai Kamara hírei	55
Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz	56

Lapunk e számában Pál Mária festő rajzai szerepelnek.

From the contents

Géza Poprády: The scope of duties of the National Széchényi Library (3);
János Farkas: Culture and the information superhighway – as seen by
György Rózsa (18).

Cikkeink szerzői

Csobai László, a Békés Megyei Könyvtár főmunkatársa; *P. Kovács Imre*, a Köznevelés ny. főszerkesztő-helyettese; *Kövesháziné Muntyán Alexandra*, a SOTE I. sz. sebészeti klinika szakkönyvtárának munkatársa; *Poprády Géza*, az OSZK főigazgatója; *Rózsa György*, az MTA Könyvtára főigazgatója

Szerkesztőbizottság:

Domsa Károlyné elnök

Csaba Gabriella, Maurer Péter, Poprády Géza, Tóthné Környei Márta

Szerkeszti:

Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1054 Bp., Hold u. 6. – Telefon: 153-3763

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felőlős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felőlős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 96.058

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 2400 forint. Egy szám ára 200 forint

HU-ISSN 1216-6804

A nemzeti könyvtári feladatokról

Az Országos Széchényi Könyvtár, a nemzeti könyvtár 1995 folyamán olyan anyagi helyzetbe került, hogy több mint húsz millió Ft adóssága gyűlt össze. A minisztériumi gyorssegélynek, a rendkívüli takarékosági intézkedéseknek, a könyvtárhasználati díj bevezetésének köszönhetően az év végére az adósságtól sikerült megszabadulni.

Miután a minisztériumban egyértelműen közölték velünk: az úgynevezett dologi kiadásokra 1996-ban sem kapunk több pénzt, a létszámcsökkentés tűnik egyedüli lehetőségnek arra, hogy a múlt évihez hasonló, vagy annál még nagyobb mértékű eladósodást elkerüljük. Kb. az 1995. januári létszám 15%-os csökkentésére és az így megtakarítható pénz dologi kiadásokra való felhasználására lenne szükségünk.

E cikknek nem az a célja, hogy az OSZK gazdasági helyzetéről számoljon be, hanem hogy a címben megfogalmazottakról szóljon. Ahhoz azonban, hogy ez érthetőbb legyen, mégis kénytelen vagyok néhány mondat erejéig anyagi ügyeinkkel untatni a tisztelt olvasót.

Költségvetésünknek 67,5%-át teszi ki a bér és az ezzel járó járulékos költségek. A fennmaradó 32,5%-ra terhelődött és terhelődik rá a hatalmas épület összes közmű-, közüzemi költsége, az infláció, a forint-leértékelés anyagi következménye stb. Mivel ez a 32,5%-nak megfelelő összeg nominál értékben sem változott 1992 óta, könnyen belátható, gondolom, hogy külső források híján csak a 67,5%-hoz lehet nyúlni.

Az OSZK-nak 1995 januárjában 792 státusza volt. A kép teljességéhez tartozik, hogy egy akkora állományú nemzeti könyvtár, mint az OSZK (7,2 millió könyvtári egység), Európa-szerte kisebb létszámmal dolgozik, Nyugat- és Kelet-Európában (Lengyelországot kivéve) egyaránt. Hozzá kell tenni azonban mindjárt azt is, hogy a feladatkörük is szűkebb, mint jelenleg az OSZK-é.

Ezzel vissza is kanyarodtunk a címbeli kérdéskörhöz. A 15%-os létszámcsökkentés okozta munkaerő-kiesés egy része szervezéssel, ésszerűsítéssel, munkaerőintenzitás növelésével megoldható, a másik része viszont feladatok elhagyásával kell hogy együtt járjon. Kérdés, hogy melyek lehetnek az elhagyandó-elhagyható feladatok. Nyilván a mostani feladatrendszer rangsorolásából kell kiindulni.

Feladataink 4 csoportra oszthatók:

1. A gróf Széchényi Ferenc 1802-ből kelt alapítóleveléből következő feladatok:

- a hungarikum dokumentumok gyűjtése (beleértve a kötelezpéldányok foga-
- gadását),
- feldolgozása,
- bibliográfiai számbavétel (MNB),
- megőrzése (állományvédelem) és
- „a közönségnek hasznára és javára” működő könyvtár;

2. Központi jellegű feladatok, amelyek az alapfeladatok jobb ellátását segítő könyvtári, kulturális közeg, környezet kialakulásához járulnak hozzá:

- kutatás,
- nemzetközi kapcsolatok,
- ISBN, ISSN, (ISMN) iroda,
- kötelespéldány,
- központi nyilvántartások,
- nemzetközi csere,
- könyvtárközi kölcsönzés,
- oktatás,
- könyvtártudományi szakirodalmi információ,
- MKE és KIK titkárság,
- Fölőspéldány központ,
- ETO iroda,
- szabványosítás,
- hatósági feladatok (védetté nyilvánítás, kiviteli engedélyek);

3. Központi szolgáltatások, amelyek elsősorban más könyvtárak, intézmények céljait, előnyeiket szolgálják:

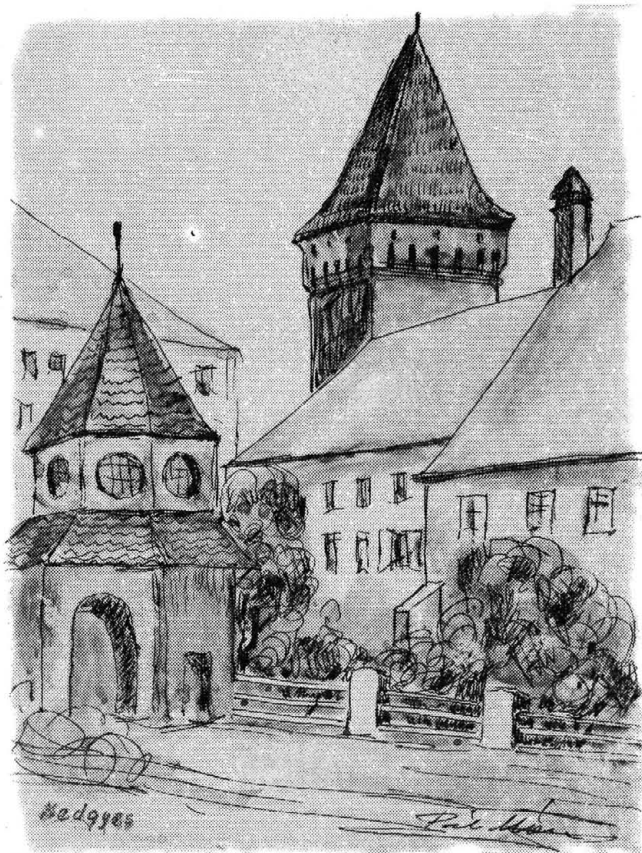
- koordináció,
- Új Könyvek,
- magyar irodalom- és irodalomtudományi bibliográfia;

4. Folyóiratok kiadása:

- MNB kiadványok,
- OSZK Híradó,
- A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája,
- Hungarian Library and Information Science Abstracts,
- Könyv, Könyvtár, Könyvtáros,
- Könyvtári Figyelő,
- Könyvtári Levelezőlap.

Magától értetődik számunkra, hogy nem lehet kétséges az alapítólevélből következő feladatok ellátása. Fölmerülhet – és tapasztalatom szerint föl is merül – a kérdés: nem anakronizmus-e 1995–96-ban egy 1802-es alapítólevélre hivatkozni? A válasz egyértelmű: nem anakronizmus, sőt nagyon is indokolt a hivatkozás az alapítólevélre. Indokolt, mert gróf Széchényi Ferenc tudatában volt annak, hogy milyen fontos dolgot csinál a nemzeti könyvtár létrehozásával, tisztában volt és így meg is fogalmazta a nemzeti könyvtári alapfeladatokat: a patriotikum (=hungarikum) dokumentumok gyűjtése, igénybe véve a kötelespéldány szolgáltatást is, a gyarapodásról – beleszámítva az ugyancsak kötelespéldány jogosultságú Egyetemi Könyvtár gyarapodását is –, évenként jegyzék megjelentetése (=nemzeti bibliográfiai számbavétel), és működő könyvtár „a közönségnek hasznára és javára” – amint erről az 1810-ben kelt szolgálati szabályzat is tanúskodik.

Vajon melyik feladat anakronisztikus és elhagyható a felsoroltakból? Egyik sem. Mindegyik aktuális ma is, olyannyira, hogy beillenek az IFLA UAP és UBC programjába.

A nemzeti könyvtárnak épp az a feladata és jelentősége, hogy hosszú távon gondolkodik és működik. Száz év múlva az Országos Széchényi Könyvtár működését aszerint fogják megítélni, hogy milyen teljességgel tudta begyűjteni és megőrizni a hungarikumokat, milyen teljességgel készítette el a nemzeti bibliográfiát, és nem aszerint, hogy egy hat vagy akár harminckét éves lap kiadásának veszteségeit finanszírozza-e vagy nem. Megismétlem: a nemzeti könyvtár alapítólevelében megfogalmazott feladatok ellátása megkérdőjelezhetetlen, elsődleges feladatunk és célunk.

A *második csoportba* foglalt feladatok fontossága és közvetlenebb és közvettebb (de tagadhatatlan) szerepük a nemzeti könyvtári feladatok ellátásában, gondolom, nem igényel különösebb magyarázatot vagy indoklást. Csak négy kérdéshez fűzök kiegészítést.

Remélhetőleg rövidesen bővülni fog a hazai „IS” irodák száma: a zeneművek nemzetközi azonosító számát gondozó egységgel.

Az ETO iroda és a szabványosítás kérdéseit az elképzelések szerint a KMK feladatkörében kell megoldani.

A könyvtárközi kölcsönzésben egyre gyakoribb, hogy az eredeti dokumentumok kölcsönzéséért is pénzt kérnek: nemcsak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, hanem a külföldi könyvtárak is. Mivel ez utóbbi 1995-ben több mint 800 ezer

Ft-os kiadást jelentett az OSZK-nak, 1996-tól a költségeket továbbszámlázzuk a kérő könyvtáraknak.

A Főlépéldány központ tevékenysége nem kifejezetten nemzeti könyvtári feladat. Megszüntetése azonban nem vállalható, mivel olyan értékes könyv-állomány halmozódott itt fel – legyen elég az antikváriumok államosításakor, a szerzetes rendek felosztatásakor az Országos Könyvtári Központba került, majd onnan az OSZK-nak átadott könyvekre utalni –, hogy ezzel mindenképpen foglalkoznunk kell. A tapasztalatok azt mutatják, hogy teljesen üzleti alapon, önfenntartó módon nem működhet a központ: nemcsak üzleti tevékenységről van szó, a könyveket előzetesen rendezni kell, fel kell dolgozni őket.

A *harmadik csoportba* tartoznak azok a feladatok, amelyek – a nemzeti könyvtár szemszögéből nézve – elsősorban más könyvtárak, intézmények számára hasznosak. Így szorító helyzetben nyilvánvalóan ezeket kell elhagyni, ha nem is szívesen szánja erre a lépésre magát az OSZK.

A magyar irodalom- és irodalomtudományi bibliográfia sorsáról a közeljövőben dönt az OSZK főigazgatói kollégiuma. Nem nemzeti könyvtári feladatról van szó, akkor sem, ha az OSZK a magyar nyelv és irodalom és a magyar történelemtudomány szakkönyvtára.

A régi koordináció felett eljárt az idő: az eredetileg a közművelődési könyvtárak központi koordinációját célzó-ellátó KMK-tevékenységnek ma nincs létalapja. Megváltozott a közművelődési, közkönyvtári környezet. A döntő, meghatározó szerep a fenntartóké. „Felülről”, központilag beleszólni a könyvtárak életébe nem lehet. Az együttműködés különböző formáival találkozunk, lényeges elemük a közös érdekeken alapuló önkéntesség. Ha itt valamilyen koordinációra szükség lenne, akkor azt a szakmai szervezeteknek (MKE, KIK) kell ellátniuk.

Az *Új Könyvek* c. állománygyarapítási tanácsadó kiadvány a könyvtárak, elsősorban a közkönyvtárak kedvelt és hasznos kiadványa. Kiadója és terjesztője a Könyvtárellátó Kht. A szellemi termék, az *Új Könyvek* kézírata az OSZK-ban készül, és az OSZK ingyen adja át a Könyvtárellátónak. 1995-ben ez közel 9 millió Ft-jába került az OSZK-nak, ha csak ezen az osztályon dolgozó munkatársak bérköltségét számítjuk. Ezt a terhet az OSZK nem tudja vállalni, ezért 1996. december 31-i hatállyal a Könyvtárellátóval az erre vonatkozó megállapodást felmondta. Ha a Könyvtárellátó nem tudja a szükséges pénzt – 10 millió Ft-ot – előteremteni, 1997-től nem fog megjelenni az *Új Könyvek*. Szeretném hinni, hogy erre nem kerül sor. A Könyvtárellátó 1996. január 30-ai levele szerint a jelenlegi piaci helyzetben nem tud ekkora költséget a könyvtárakra hártani. Információim szerint 5000 példányban jelenik meg az *Új Könyvek*. Ha előfizetésenként nem lehet 2000 Ft-tal növelni a lap árát, a nemzeti könyvtártól sem várható el a 10 millió Ft-os támogatás. Nem a nemzeti könyvtár, hanem a kiadó és a felhasználók feladata a hiányzó pénz előteremtése.

A *negyedik csoportban* szereplő folyóiratok kiadása részben nemzeti könyvtári feladat. A Magyar Nemzeti Bibliográfiai kiadványok lényegében az első feladatkörhöz tartoznak. Az OSZK Híradó belső kiadványunk. A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája pedig a második feladatsorozatba sorolt könyvtártudományi szakirodalmi információs feladat egyik eredménye. A HLISA is e feladatokat szolgálja: a magyar szakirodalom külföldi propagandája és egyúttal olyan cserealap, ami rentábilissá teszi a kiadását. Az Eseménynaptárra eddig kü-

lön támogatást kaptunk a minisztériumtól. Mi helyzet a három ún. „központi” szakmai lappal? (Hogy ne legyen félreértés: itt csak az OSZK kiadásában megjelenő lapokról van szó, ezért nem említem a szintén „központi” Magyar Könyvszemlét vagy az általam igen nagyra tartott TMT-t.) Egyik lap sem tud fennmaradni támogatás nélkül. A nemzeti könyvtár ezek közül a Könyvtári Figyelőt tudja vállalni, nem utolsósorban azért, mert részben szintén a második feladatkörben említett könyvtártudományi és szakirodalmi információs feladatokat is betölt. A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros léte alapvetően az előfizetőktől és a kapott támogatásoktól – nem elsősorban a laptulajdonosokétól, hanem NKA és alapítványi – függ. A Könyvtári Levelezőlap 1995-ben több mint 1 millió Ft-jába került a nemzeti könyvtárnak. Ez nem vállalható tovább. A lap csak úgy maradhat fenn a nemzeti könyvtár kiadásában, ha az előfizetők fenntartják. E cikk megjelenéséig ez kiderül.

Befejezésként ki szeretném fejezni meggyőződésemet, hogy a magyar könyvtárügy számára is az a leghasznosabb és legfontosabb, ha a nemzeti könyvtár elsősorban az alapvető nemzeti könyvtári feladatokat látja el.

Poprády Géza

A könyvtárak felelőssége az új, elektronikus könyvszakma korszakában

1. Bevezetés

„A történelem nem a múlt ismerete; tulajdonképpen a jövő tudománya: amely mindegyik periódusban már a jövőt képviselte, vagy amelyre a későbbi jövő fog fényt deríteni”, írja Heimito von Doderer, a népszerű közép-európai szerző. Véleménye szerint a történészeknek olyan látnoki szerepet tulajdonítanak, hogy képesek kitalálni a társadalmakban és azok fejlődésében megjelenő tendenciákat. (Vannak történészek, akik pont ellenkezőképpen vélekednek, olyan nehéz szerintük a múltat elemezni, hát még a jövőt megjósolni.)

Most bocsátkozunk a jóslás veszélyes műveletébe: hogyan történik majd a könyvek előállítása és terjesztése a jövőben? Milyen szerep jut a könyvtáraknak?

Öt évszázad után ismét egy fel nem ismert forradalom zajlik, amely gyökeresen megváltoztatja a könyvek megalkotásának, előállításának és terjesztésének módját. Az elektronikus publikálás nemcsak a könyvszektort forgatja fel, hanem jelentősen módosítja az olvasás hagyományos műveletét is. Az Európai Bizottság jelentése szerint az elektronikus publikációk európai piaca 2000-ben kb. 12 milliárd ECU-s nagyságrendű lesz, a könyvek előállításában 8–18%-os lesz a az elektronikus publikálás részesedése. Legnagyobb – 25%-os – részesedésére várhatóan az orvostudományi-természettudományi-műszaki szakterületen és a gyermekirodalomban lehet majd számítani.

E radikális változás folytán két fontos következmény jelezhető előre: 1) az egykor nyomtatott formában megjelent információ és kulturális tartalom nagy

részét nem papíron dolgozzák fel és terjesztik majd, és 2) a szövegek, grafikus, hangzó és animációs információk összeolvadnak multimédia formájában.

Ma még sokan aggódnak amiatt a könyvszakmában, hogy a könyvvel kapcsolatos szokások, szakmák, szaktudás és színhelyek biztos építményét, egyszóval a könyvcivilizációt földrengésszerűen megrázza majd az elektronikus publikálás óriás szörnye. Ezek az aggodalmak természetesen nem helyénvalóak. Ugyanakkor ahhoz, hogy eloszlassuk őket, világos elképzelésekkel kell rendelkezünk arra nézve, hogy a hagyományos könyvlánc minden fontos résztvevője képes legyen megtalálni új helyét és át tudja adni azt a hatalmas tudásmennyiséget, amely évszázadok alatt gyűlt össze Európában. Ennek érdekében a helyes kérdéseket kell feltennünk, át kell tekintenünk, mi folyik az egyes országokban és a nemzetközi szinten, ki kell tűznünk a célokat, meg kell határoznunk a prioritásokat.

2. Kérdések

Az alábbiakban az elektronikus publikálással kapcsolatban felmerülő kérdéseket hat csoportban tárgyaljuk. Nem törekszünk kimerítő teljességre, de átfogó képet szeretnénk adni a hagyományos könyvlánc termékeiről, szektorairól és szereplőiről, amelyekben gyökeres változások várhatók.

2.1. Az olvasó társadalom

A történelem során az olvasást sokféleképpen használták és gyakorolták. A középkori és 18. századbeli változásokat követően most egy harmadik „olvasási forradalom” zajlik. Egy számítógépes szöveget görgetve az olvasó ugyanúgy viselkedik, mint őse, aki egy volument, egy pergamentekercset olvasott. A számítógépes görgetés során azonban ugyanúgy oldalakat, fejezeteket, kapcsolódási pontokat stb. kezelünk, mint a modern könyv esetében. Az elektronikus publikálásnál tehát most két módszer forradalmian új kombinációjáról van szó.

Eddig azt tartottuk, hogy az olvasás célja kettős: a tanulás és a szórakozás. Eszerint történt az intézmények felosztása (felsőoktatási/iskolai, illetve közönyvtárakra), a kommunikációs terek elkülönítése (a szórakoztató könyveket tartalmazó polcok másutt vannak, mint a tankönyvek), az olvasói igények differenciálódása (akik szakkönyveket olvasnak, nem feltétlenül ugyanazok, mint akik általános irodalmat olvasnak).

Az elektronikus publikálás megzavarja ezt a klasszikus elkülönítést: ennek egyik bizonyítéka, hogy az elektronikus oktatási eszközöket kifejezően „edutainment”-nek hívják (az angol education – oktatás – és entertainment – szórakozás – szavakból alkotott összetétellel). Gondoskodnunk kell arról, hogy az elektronikus publikációk ne teremthessenek technológiai akadályt a számítógép használatában jártas és járatlan emberek között. A következő kérdések merülnek itt fel: Át kell-e fogalmazni az olvasással kapcsolatos célokat? Tervbe vesszük-e a könyveknél használatos szekvenciális megközelítésről a multimédiánál szokásos hipertextes megközelítésre való áttérést? Szükség van-e újfajta készsége-

gekre az elektronikus publikációk „olvasásához”? Hogyan viszonyuljanak az iskolák, könyvtárak, a könyvekkel és az olvasással foglalkozó kutatóhelyek egyrészt a csökkenő olvasási mutatókhoz, másrészt az elektronikus publikálás újfajta gyakorlatához? Miképpen lehet az elektronikus publikálás vonzó a „hiányzó 50%” (azaz a nem olvasók) számára? Mennyiben segíthet az elektronikus publikálás a felnőtt írástudatlanság leküzdésében, hogy járulhat hozzá a kulturális sokszínűség és soknyelvűség fejlődéséhez?

2.2. Újfajta kreativitás

Mindezideig az elektronikus publikálás termékei korábban már létező, egyfajta hordozón megjelent (monomédia) alkotásokból jöttek létre. E téren ritkák a művészi alkotások és kevesen tudják, hogy a szövegek, képek és hangfelvételek pusztá összeszerkesztése, bár összeállító munka, mégis szellemi alkotó tevékenységnek számít. Kérdések: Újfajta kreativitásra ösztönöz-e az elektronikus publikálás? Mennyire hat majd az új információs környezet az irodalmi alkotás folyamatára?

2.3. A kommunikációs tér

A hagyományos kiadói tevékenység során az ún. könyvlánc minden egyes láncszemének (a szerzőktől a könyvtárosokig, a fordítókon, könyvkereskedőkön és terjesztőkön keresztül) megvan a maga speciális szerepe és kulturális missziója. A szerzők szövegeket írnak, amelyeket a kiadók kiadnak, majd a könyvesboltok és könyvtárak terjesztenek. Az elektronikus kiadói környezetben kevesebb helyet kapnak e hagyományos szereplők. A közvetítőknek (könyvtárosok és könyvkereskedők) módosítaniuk kell szerepkörüket. Új szereplők is megjelennek, mint például az információs brókerek és az összeállítók. E területen a következő kérdések merülnek fel: Mi lesz a könyvlánc egyes szereplőinek az új funkciója? Melyek lesznek az olvasóközönséggel kapcsolatot teremtő kulturális terek a jövőben? Miképpen változnak a hagyományos szereplők (könyvkereskedők, könyvtárosok stb.)?

2.4. A könyvlánc

Mint már említettem, nem minden, a könyvvel kapcsolatos szereplő talál magának helyet az új elektronikus környezetben. Az elektronikus publikálási lánc esetén egyetlen személyben vagy csoportban koncentrálódnak azok a feladatok, amelyeket a hagyományos megoldásnál különböző szakmák képviselői láttak el. A felmerülő kérdések: Mennyire marad fenn a hagyományos könyvlánc? Hogyan változnak a könyvvel kapcsolatos szereplők kapcsolatai az új elektronikus környezetben? Milyen gyakorlati intézkedésekkel lehetne az információhoz való egyenlő hozzáférést előmozdítani és a regionális egyenlőtlenségeket csökkenteni? Hogyan kezeljék az információs és kommunikációs technológiák a hagyományos könyvkereskedelemnek a demokráciát veszélyeztető tényezőit (nagyfokú koncentráció, rossz terjesztési csatornák, a minőségi és változatos kínálat hiánya)?

2.5. Az állam szerepe

A könyvszektor magánpiac, amelyet rendszerint egy sor intézkedés szabályoz a minőségi és változatos kínálat biztosítása érdekében. Az Európa Tanács jelentése áttekintést ad ezekről az intézkedésekről, amelyek a fix könyvtáraktól és a nulla ÁFA-kulcstól a terjesztőnek nyújtott pénzügyi kedvezményekig vagy támogatásig terjednek. Az itt felmerülő kérdések: Hogyan teljesülhet a változatosabb kulturális kínálat iránti igény az új elektronikus környezetben? Mennyire kell az egészséges könyvpiac szabályozására használatos hagyományos intézkedéseket (például a fix könyvtárakat) figyelembe venni az elektronikus könyvpiac körülményei között? Mennyire valósulhatnak meg az államnak a fordítási tevékenység megítélésére tett hagyományos intézkedései az elektronikus környezetben?

2.6. Az európai szervezetek szerepe

Eddig az elektronikus publikálás fejlődését a piac határozta meg. A gyorsabb fejlődés igénye és a szabályozatlan piac megjelenése aktivizálta az érintett nemzetközi szervezeteket. Különböző programok folynak, bár nincs közöttük valódi kapcsolat, sem pedig együttműködési megállapodás. Kérdések: Hogyan segíthetnének a nemzetközi szervezetek egy egészséges elektronikus publikálási környezet létrehozásában? Milyen közös kezdeményezések valósíthatók meg például az Európa Tanács és az Európai Bizottság részvételével?

3. Az elektronikus publikálás két definíciója

Az elektronikus publikálásnak két meghatározása használatos: az első az értéknöveléssel függ össze, azaz olyan elektronikus alkalmazásként fogja fel az elektronikus publikálást, amely a hagyományos kiadási módszerekkel megvalósíthatatlan, újszerű megjelenítésben és összeállításban adja közre a szöveges, grafikus, hangzó és animációs információkat. A második meghatározás átfogóbb: az információtechnológia alkalmazása a könyvek előállításában és terjesztésében. E dolgozatban mindkét megközelítést figyelembe vesszük.

4. A nemzetközi színtér: az Európai Bizottság

Az Európai Bizottság e területen vezető szerepet tölt be a nemzetközi színtéren, tevékenységének zöme egyrészt a termékekre, másrészt a könyvtárakra koncentrál. Az INFO 2000 programnak, amelyet a XIII-as Főigazgatóság gondoz, az a célja, hogy ösztönözze az európai multimédia-ipart és biztosítsa az új információszolgáltatások optimális hozzájárulását az európai fejlődéshez, versenyképességhez és foglalkoztatáshoz. A program stratégiai célja, hogy bővüljön az elektronikus információszolgáltatás termékek köre, annak érdekében, hogy vonzó, az amerikai és japán termékekkel versenyképes multimédia-kínálat jöjjön létre. Az INFO 2000 programban szerepel az európai kulturális és nyelvi örökség védelme, a kis- és középvállalkozások feladatköre, és a közszolgálati és a magánszek-

tor együttműködése (a program egyik akcióterve az európai közszolgálati szektor információinak kiaknázását tűzi ki célul).

Az INFO 2000 program sikere jelentős mértékben attól függ, mennyire lesz képes tükrözni az európai kulturális örökséget és irodalmi alkotó tevékenységet; ennek alapján fogják majd megítélni. A kultúra szempontjából a mai multimédia-piac megismételni látszik a hagyományos publikálás visszasságait és úgy tűnik, hogy a múlt felé tart fejlődésében. Jelenlegi jellemzői a következők:

- a) koncentráció: az online piacon az adatbázisok 25%-ára esik az összes online használat 80%-a (és e koncentráció még magasabb lesz, ha a televíziós ipar és az elektronikus hálózatok beharangozott összeolvadása bekövetkezik);
- b) az angol nyelvű tartalom túlsúlya: az adatbázisok 50%-a az USA-ból származik; 1992-ben egy 600 darabos CD-ROM minta azt mutatta, hogy a címek 60%-a angol nyelvű. Ez a jelenség csak fokozódott az elmúlt években.
- c) szerzői jogi bonyodalmak: bár a multimédia jogi kérdéseinél a hagyományos rendelkezéseket szokták figyelembe venni, részletkérdésekben igen komplikált problémák merülhetnek fel.
- d) fejletlen elektronikus publikálási lánc: egy elektronikus kiadónak széleskörű terjesztésre kell törekednie minden alkalmas csatornán, ezek közé tartozik a közvetlen értékesítés, a kiskereskedelmi értékesítés nagykereskedelmi cégek révén, a postai kiküldés és a több darabból álló „csomagok” értékesítése.

Az Európai Bizottság XIII-as Főigazgatósága másik programjának, a „Telematika a könyvtárak számára” elnevezésűnek az a célja, hogy javuljon a könyvtári erőforrások hozzáférhetősége Európában és történjen meg kölcsönös összekapcsolásuk az információs és kommunikációs infrastruktúrával. A program három akciótervre tagolódik:

- hálózatra-orientált könyvtári rendszerek,
- telematikai alkalmazások a kölcsönösen összekapcsolt könyvtári szolgáltatók céljaira,
- könyvtári szolgáltatások a hálózati információforrások elérésére.

5. Az információs és kommunikációs technológiák teljeskörű alkalmazása a könyvkiadásban és -terjesztésben; az Európa Tanács tevékenysége

Az Európa Tanács célja e programok kiegészítése volt. Míg az Európai Bizottság programjainak középpontjában a termékek állnak, az Európa Tanács elhatározta, hogy az emberi oldalt és a koncepciókat helyezi érdeklődése középpontjába. Fő programunk címe „Az új könyvgazdaság”, melynek jóváhagyása jelenleg van folyamatban az Európai Unió szerkezetfejlesztésre szánt pénzalapjai keretében, valamint Hollandiában, Németországban és Olaszországban.

Miért választottuk ezt a megközelítést? Mert jó dolog új termékeket létrehozni, de az is fontos, hogy tudjuk, ki fogja őket terjesztetni, ki ismerteti meg őket a nagyközönséggel, ki segíti a kultúrához való hozzáférést a szerzői és kiadói jogok figyelembe vételével. Ez a kérdéskör különös fontossággal bír a közép- és

kelet-európai országokban, ahol a terjesztési lánc még egyáltalán nem hatékony, a könyvek drágábbak, mint Nyugat-Európában, és a könyvtáraknak nagy nehézséget okoz éves költségvetésük megszerzése. Biztosítanunk kell, hogy az elektronikus publikálás révén magas szintű kulturális kínálat jöjjön létre, hogy ez a kínálat sokrétű és bárki számára hozzáférhető legyen, minden technológiai és társadalmi-gazdasági korlátozás nélkül. Az elsődleges cél tehát az információs és kommunikációs technológiák teljeskörű alkalmazása a könyvek előállításának és terjesztésének folyamatában, valamint egy új kommunikációs tér létrehozása, amelyben a könyvlánc hagyományos szereplőire új feladatok hárulnak.

Összefoglalva, a strassbourgi Európa Tanács által javasolt modell – amely, ismétlem, kiegészíti a brüsszeli és luxemburgi székhelyű Európai Bizottság törekvéseit – arra a feltételezésre épít, hogy 1) az új termékekkel párhuzamosan az új folyamatokat is meg kell vizsgálni; 2) az új folyamatokat alkotó módon kell kutatni, a könyvláncon belül folyó együttműködésre alapozva; 3) az országos döntéshozóknak a (szó átfogó értelmében vett) elektronikus publikálás koncepcióját be kell építeniük könyvpolitikájukba.

6. Elektronikus publikálás: vissza a jövőbe?

A történészek gyakran úgy magyarázzák a kéziratos korból a nyomtatás (el-lentmondásos) korába való áttérést, hogy a kéziratos könyvek piaca telítődött, míg a nyomdaipar nagyarányú megtakarítást tett lehetővé. Sok bizonyíték van arra, hogy a nyomtatott könyv egyeduralma ma már megszűnőben van. Különösen arra van szükség, hogy teljességgel újragondoljuk a könyvlánc valamennyi szereplőjének funkcióit és újszerű mechanizmusokat alkalmazzunk a könyvek terjesztésének folyamatában. Ehhez három célt kell követnünk:

- a) Az információs és kommunikációs technológiáknak elő kell segíteniük a kultúrához való hozzáférést.

Az alacsony példányszámok megdrágítják a könyveket, ezért sok színvonalas mű nem talál kiadóra. A könyvek magas előállítási ára elveszi a kedvet az olvasástól. A multimédia viszont még mindig költséges technológia (bár az elektronikus publikálás költsége drámai módon csökken, különösen ami a CD-ROM-ot illeti).

Az elektronikus publikálás előretörésének át kell hidalnia a terjesztési akadályokat és csökkentenie kell (akár 60%-kal) a kiadványok árát. Ehhez azonban a könyvterjesztés folyamatát teljességgel át kell alakítani.

- b) Az információs és kommunikációs technológiáknak harmóniát kell teremteniük a könyvlánc szereplőinek érdekei között.

Az információs és kommunikációs technológiák előretörése elmosza a könyvvel kapcsolatos szakmákat elválasztó hagyományos határokat azáltal, hogy eddig nem ismert kapcsolatokat és lehetőségeket teremt a résztvevők között, ill. számára. Bármennyire is homogénnek tűnik a könyvlánc, valójában jelentős versengés van a benne működő különböző szereplők között. Hagyományosak a konfliktusok a szerzők, fordítók és kiadók vagy a kiadók és a terjesztők között. Nemrég a kiadók és a könyvtárosok még hadilábon álltak

olyan kérdésekkel, mint a számítógépes adatok szerzői joga és a kölcsönzési jog. Az Európa Tanács „Könyvek és archívumok” elnevezésű programja más-fajta megközelítést alkalmaz és együttműködésre ösztönöz, abból kiindulva, hogy csak a könyvlánc egyes szektorait meghaladva tevékenykedő (azaz a könyvlánc más résztvevőivel együttműködő) szereplőknek van lehetőségük a túlélésre az új elektronikus környezetben.

- c) Az információs és kommunikációs technológiáknak a kulturális fejlődést kell szolgálniuk.

Mint minden kulturális fogyasztásra szánt terméket, a könyvet is befolyásolja az a trend, hogy nő a médiaalkalmazás volumene és felgyorsulnak a tömeges jelenségek. Fő értéke azonban abban rejlik, hogy csaknem egyetemes jellegű és képes sokféle vélemény, magatartás és kifejezési forma megjelenítésére. Az intézményi és/vagy szakmai érdekek kizárólagos szolgálata helyett a könyvterjesztésben információs és kommunikációs technológiát alkalmazó bármely tervnek összhangban kell lennie azokkal a kulturális célokkal, amelyek a könyvpolitika alapjául szolgálnak. Ezek a következők: 1) a sokszínű kínálat, amely igen lényeges az egészséges, demokratikus környezethez, de nagyon költségesen elérhető a könyvek hagyományos előállításával és terjesztésével, 2) azon kereskedelmi forgalomba nem kerülő művek széleskörű terjesztése, amelyek értékesítését nem garantálja megfelelően a könyvesbolti hálózat, 3) a nemzeti kultúra vagy kultúrák népszerűsítése megfelelő bibliográfiai eszközökkel, 4) az olvasás népszerűsítése a kulturális programok részeként, 5) a keresletet szabályozó megfelelő mechanizmusok létrehozása. A teljességgel elektronikus terjesztési láncok létrehozása során ezért módosítani kell az egyes országokban a nemzeti könyvpolitika céljait és újfajta megközelítéseket kell találni.

7. A könyvtárak kardinális szerepe

A könyvtáraknak kardinális szerep jut, mivel ott helyezkednek el, ahol a könyv- és információs lánc keresztezi egymást. A könyvtárak a könyvláncban elsőként hajtottak végre nagyarányú automatizálási programokat és nyertek hozzáférést a hálózatokhoz. Az online szolgáltatások, a teljes szövegű keresések, a szkennelési technikák, a szabványok (mint pl. az SGML, amely az elektronikus publikálás legszélesebb körben alkalmazott szabványa) nem idegenek a könyvtárosok számára. Úttörő szerepükből adódik az az előny, hogy most a könyvkereskedelem számára is tudnának szolgáltatásokat nyújtani. Sőt, mivel szolgáltató pontjaik nagy területeket fednek be, a ritkán lakott területeken is elérik a használókat. Mivel a hálózati kiadványokat össze tudják kapcsolni a bibliográfiai információkkal, szolgáltatásokat tudnának nyújtani a World Wide Web-en az integrált könyvtári rendszerekből. Ha a hálózati kiadványok kritikus tömegét alacsony áron kínálnák, az a könyvesboltok számára is ösztönzést adna ahhoz, hogy számítógépesítsék kínálatukat, és megbírkózzanak az elektronikus terjesztésre való átállás problémáival.

E stratégiai pozíciók ellenére a könyvtári gyakorlatot, amelyet a nyomtatott dokumentumokhoz terveztek meg, még nem adaptálták az elektronikus publi-

kációkhoz. A kiadók és a könyvtárosok együttműködésének tapasztalatai a Bibliothèque Nationale de France-ban sikertelenek voltak. A kultúra és a könyvpiac érdekében hasonló tárgyalásoknak kellene kezdődniük minden országban, azt felismerve, hogy az elektronikus könyvek terjesztése amellet, hogy könyvtári szolgáltatás, a könyvkereskedelem számára végzett szolgáltatás is. A könyvtárosoknak fogékonynak kell lenniük, hogy megértsék a kiadók érveit és alkotó szerepét; a kiadóknak pedig meg kell érteniük, hogy az új elektronikus környezetben korábbi kitüntetett szerepüket meg kell osztaniuk másokkal. A könyvkereskedők és könyvtárosok között meglévő nyilvánvaló feszültségekre gyors megoldásokat kell találni.

8. Következtetések

Gyakran hallani, hogy az elektronikus publikálásról más a romantikusok és a modernisták véleménye. Az előbbieket a könyvet kultikus tárgynak tekintik, míg az utóbbiak azt állítják, hogy a hálózatosítás fejleményei elvezetnek a papír nélküli társadalomhoz. Ez a megkülönböztetés valójában pontatlan. Nem a nyomtatott dokumentumok vannak veszélyben. Azok hosszú távon megőrizhetők, addig mindenképpen, sőt talán még tovább is, mint sok más, most forgalomban lévő elektronikus hordozó. Amit meg kell őrizni a modern világban, az a könyv küldetése. A könyvek által közvetített gondolatok kultúrákat és civilizációkat változtattak meg, „állandó reneszánsz korszakot” idézve elő. A könyvek elfogadott szokásokat alakítottak ki, amelyek mára mindennapos mintákká váltak. Még ma sincs a világon olyan más információhordozó, amely teljesen hordozható és könnyen elérhető lenne. És nagy valószínűséggel nincs olyan hordozó sem, amely ilyen jól szolgálná az egész világon a kevésbé elterjedt nyelvek és kultúrák érdekeit, garantálná a vélemények és kifejezési módok sokféleségét.

Amit meg kell tehát őrizni, az a könyv „paradigmája”, a könyv ismeretközvetítő és demokrácia-előmozdító küldetése. Az elektronikus publikálást ma a hatalmi koncentráció jellemzi; tartalma szinte teljesen Amerikából és Japánból származik, nagy népességi csoportok vannak kizárva használatából. Itt a könyvtáraknak stratégiai szerepet kell játszaniuk az ismeretekhez való hozzáférés kiszélesítésében, a társadalmi-gazdasági akadályok és a technológiai analfabétizmus leküzdésében. Mindeközben tiszteletben kell tartaniuk az irodalmi és művészeti alkotó munkát: honoráló szerzői jogi törvényeket.

A napokban Budapesten előadásokat hallunk majd a szerzői jogról, a hozzáférés korlátozásáról, a kereskedelmi politikáról, térítésekről és díjakról. Remélem, hogy miközben a könyvlánc egyes szereplőinek funkciói változhatnak, nem feledkezünk meg a könyvtárak eredeti küldetéséről. Ahogy az IFLA-Unesco közművelődési könyvtári kiáltványa írja, a könyvtárakat „az egyén és a társadalmi csoportok egész életén át tartó tanulása, az önálló döntéshozás és a kulturális fejlődés alapvető feltételének” kell tekinteni.

Giuseppe Vitiello

(Elhangzott a IV. BOBCATSSS-szimpozium megnyitóján, 1996. január 29-én.)

KIÉT megállapodás

a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény illetményelőmeneteli rendszerének módosításáról

A Költségvetési Intézmények Érdekegyeztető Tanácsa véleményezte a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény módosításának tervezetét és megállapodott a közalkalmazottak előmeneteli és illetményrendszerének módosításáról a következők szerint:

a) A KIÉT 1997. január 1-től 10 fizetési osztályt és osztályonként 14 fizetési fokozatot tartalmazó előmeneteli és illetményrendszer bevezetését tartja indokoltnak az 1997. évi költségvetésben az állam által biztosított finanszírozási keretek között.

b) A KIÉT megegyezett abban, hogy az 1996-os évre – február 1-jei hatállyal – 8 fizetési osztályt tartalmazó – jelen megállapodás mellékletét képező – előmeneteli és illetményrendszer kerüljön alkalmazásra. A KIÉT megállapodott a 8 fizetési osztály fizetési fokozataihoz tartozó illetmény 1996. február 1-jétől, illetve szeptember 1-jétől garantált legkisebb mértékeinek forintösszegéről az 1996. évi illetményemelésről létrejött január 24-i megállapodás keretei között.

c) A KIÉT egyetértett azzal, hogy mivel a javasolt törvénymódosítás az új „G” fizetési osztály besorolási feltételeit kellő részletességgel meghatározza, erre nézve kormány, illetve miniszteri végrehajtási rendeletek kiadása nem szükséges. Ezzel is gyorsítható a módosított illetménytáblázat szerinti tényleges illetmények megállapítása és fizetése.

d) A KIÉT megegyezett arról, hogy az illetményrendszerhez kapcsolódó pótlékok pótlékalapja 1996. február 1-jétől 9350 forint, szeptember 1-jétől 9800 forint legyen.

Budapest, 1996. február 7.

Vadász János
munkavállalói oldal szóvivője

Dr. Herczogh László
kormányzati oldal szóvivője

Dr. Köllner Ferenc
önkormányzati oldal

Záradék

1. A települési önkormányzati oldal szükségesnek tartotta annak rögzítését, hogy a közalkalmazotti illetménytábla módosításával összefüggő 1996. évi központi belpolitikai intézkedések hatása 1997-ben épüljön be az önkormányzatok normatív finanszírozási rendszerébe.

2. A Honvédségi Dolgozók Szakszervezete és az Orvosegyetemek Szakszervezeti Szövetsége kinyilvánította, hogy sem az 1996. január 24-i, sem a jelen megállapodást nem tudja elfogadni.

*

Melléklet az 1992. évi XXXIII. törvényhez

A fizetési osztályok és fizetési fokozatok szerinti havi garantált illetmények forintban.

I.

Fizetési fokozatok	Fizetési osztályok							
	A	B1	B2	C	D	E	F	G
1	14500	14700	15900	18500	23200	28200	–	35000
2	15000	15650	16900	20000	24100	29700	–	35800
3	16200	16800	18400	22000	26000	31200	35900	36400
4	16250	18150	19450	23000	27150	32450	37700	38200
5	16700	19350	21350	24700	29100	33450	39500	40000
6	17050	20500	22300	25700	30350	34950	41100	42500
7	17200	21400	22900	26700	31350	35900	43900	46900
8	17300	22300	23900	28000	32100	36900	46000	48600
9	17600	23150	24900	28800	33100	38100	47100	49700
10	17900	23900	25900	29800	33850	39100	48300	50300
11	18200	24750	26900	30800	35600	40200	50800	52000
12	19500	25600	28200	32000	37850	43200	51100	53000
13	20500	26600	29100	33500	38000	44600	52000	53850
14	21800	28400	30500	–	–	–	–	–

II.

Fizetési fokozatok	Fizetési osztályok							
	A	B1	B2	C	D	E	F	G
1	14500	15700	17000	19400	24300	29300	-	36600
2	15300	16700	18100	21000	25200	30900	-	37400
3	16500	18000	19600	23100	27200	32500	37200	37900
4	16600	19400	20700	24200	28400	33800	39100	39800
5	17000	20600	22700	26000	30500	34800	41000	41600
6	17400	21800	23700	27000	31800	36400	42700	44400
7	17500	22800	24400	28000	32800	37400	45400	49000
8	17600	23700	25400	29400	33600	38500	47600	50800
9	18100	24600	26500	30300	34700	39700	48800	51900
10	18300	25400	27500	31300	35500	40800	50100	52500
11	18600	26300	28600	32400	37300	41900	52500	54300
12	19900	27200	29900	33600	39700	45300	52800	55400
13	20900	28300	30900	35200	39800	46600	53700	56300
14	22200	30100	32300	-	-	-	-	-

